

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Педагогічний факультет

Кафедра теорії та методик дошкільної освіти

Дипломна робота

магістра

з теми: **«Формування музичних здібностей дітей старшого дошкільного віку в процесі музично-ритмічної діяльності»**

Виконала: студентка 2 курсу
DO1–M20z групи, спеціальності 012
Дошкільна освіта
Микуляк Лілія Ігорівна

Керівник:
Газіна І.О., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії та методик
дошкільної освіти

Рецензент:
Мартинюк Л. В., кандидат педагогічних
наук, доцент кафедри музичного
мистецтва

Зміст

Вступ.....	3
Розділ I. Теоретичні основи розвитку музичних здібностей старших дошкільників в процесі музично-ритмічної діяльності.....	10
1.1 Здібності як психолого-педагогічна категорія.....	10
1.2 Поняття музичності та музичних здібностей.....	15
1.3 Музично-ритмічна діяльність. Види музично-ритмічної діяльності.....	19
1.4 Особливості розвитку музичних здібностей у дошкільнят.....	36
1.5 Значення музично-ритмічної діяльності для дітей дошкільного віку.....	42
Висновок до I розділу.....	49
Розділ II. Експериментальне дослідження ефективності застосування засобів музично-ритмічної діяльності для розвитку музичних здібностей старших дошкільників.....	52
2.1 Діагностика рівня розвитку музичних здібностей у дітей старшого дошкільного віку на початковому етапі педагогічного експерименту (констатувальний експеримент).....	52
2.2 Програма розвитку музичних здібностей дітей старшого дошкільного віку у музично-ритмічній діяльності (формувальний експеримент).....	61
2.3 Результати роботи з розвитку музичних здібностей старших дошкільників засобами музично-ритмічної діяльності (контрольний експеримент).....	65
Висновок до II розділу.....	70
Висновки.....	73
Список використаної літератури.....	75

ВСТУП

Актуальність дослідження. Орієнтація сучасної педагогіки на гуманізацію освіти, розвиваюче навчання, особистісно орієнтований підхід зумовлює створення умов для розвитку особистості кожної дитини, її здібностей, інтересів, творчого самовираження в різних видах діяльності. Особливо актуальною проблема розвитку творчості є на етапі дошкільної освіти як першооснови соціокультурного становлення особистості. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні в освітній лінії «Дитина у світі культури» однією із змістових складових визначає мистецтво, яке спрямоване на формування естетичного ставлення дошкільника до реального світу та передбачає його художньо-практичну та творчу діяльність.

Дитяча творчість є специфічним видом творчості. Психолого-педагогічна література дозволяє визначати дитячу творчість як усвідомлене варіювання умов діяльності з метою отримання відмінного від зразка соціально схвалюваного результату. Дитяча творчість розглядається у зв'язку з сприйняттям мистецтва та його використанням, а також як педагогічно обумовлене явище.

На думку багатьох науковців, основним мотивом, що спонукає людей до творчої діяльності, є прагнення до розкриття свого внутрішнього потенціалу. Прихильність до творчості – найвищий прояв активності людини, здатність створювати щось нове, оригінальне, вона може виступати в будь-якій сфері людської діяльності. Масштаб творчості може бути різним, але в будь-якому разі відбувається виникнення, відкриття чогось нового

Музична діяльність дитини безпосередньо пов'язана з навколишнім життям, що представляє найширші живильні шари для формування її музичності.

Наукові дослідження педагогів практиків Н. О. Ветлугіної [11; 12; 14; 15], А. І. Буреніної [8; 60], О. П. Радиної [58; 59], К. В. Тарасової [67] та інших, свідчать, що розвиток музичних здібностей, формування музичних

основ музичної культури і врешті музичне виховання слід розпочинати з дошкільного віку.

«Лише розвиваючи емоції, інтереси, смаки дитини, можна долучити її до музичної культури, закласти її основи. Дошкільний вік надзвичайно важливий для подальшого оволодіння музичною культурою. Якщо в процесі музичної діяльності буде сформовано музично-естетичну свідомість, це не пройде безслідно для подальшого розвитку людини, її загального духовного становлення» - пише Б. М. Теплов [69, с. 74].

Вирішення завдання формування всебічно розвиненої особистості можливе лише за умови гармонійного розвитку її здібностей, яке у свою чергу передбачає системний підхід до виховання та формування підростаючого покоління. Особливе місце у цій системі займає естетична та художня освіта.

Естетичне виховання спрямоване розвиток здібностей дошкільників сприймати, відчувати й розуміти прекрасне, долучаючись цим до різних видів художньої діяльності.

Музичне виховання є одним із центральних складових естетичного виховання. Цілком виняткову роль воно відіграє у розвитку дитини-дошкільника. Ця роль визначається специфікою музики, як виду мистецтва, з одного боку, та особливостями дошкільного віку – з іншого. «Музика – мистецтво прямого і сильного емоційного впливу. Так як в ній відображені, «опредмечені» людські емоції. Завдяки цій чудовій особливості, музика створює ні з чим не порівнянні можливості для розвитку емоційної сфери людини, особливо в період дошкільного дитинства, коли емоції є фактором регуляції поведінки та становлення особистості як цілісного утворення» - наголошував Л. С. Виготський [19, с. 35].

Музичне виховання є дієвим засобом для пізнавального розвитку дитини, оскільки музика несе у собі величезний світ ідей, думок, образів, які стають надбанням дитини у процесі подальшої музичної діяльності.

Дошкільне дитинство є сензитивним періодом розвитку здібностей. У структурі музичності чільне місце посідає ритмічне почуття.

Почуття ритму – здатність, що лежить в основі всіх тих проявів музичності, які пов'язані з відтворенням та винаходом часових взаємин у музиці [41]. Музично-ритмічне почуття може розвиватися лише у процесі музичної діяльності.

Музично-ритмічна діяльність – це вид музичної діяльності, основою якого є взаємодія музики та ритмічного руху. У процесі рухів під музику дошкільники опановують культуру тіла, «мову рухів», відбувається вдосконалення рухів, з'являється їхня виразність.

Власне, цими аспектами і визначається актуальність даної проблематики та вибір теми магістерського дослідження: **«Формування музичних здібностей дітей старшого дошкільного віку в процесі музично-ритмічної діяльності»**.

Дослідження даної теми вимагає опрацювання комплексу джерел, які стосуються дошкільної педагогіки, вікової психології та мистецтвознавства.

Так, загальні питання організації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти, особливості виховної роботи з дітьми старшого дошкільного віку розглядаються в працях О. В. Запорожця та Т. А. Маркової, К. Крутій, В. І. Євдокимова, Л. В. Калуської, В. І. Лозової й А. В. Троцько, Т. І. Поніманської [18; 23; 26; 30; 39; 55].

Важливими для нас були праці з психології. Зокрема, ті, в яких розглянуто питання сутності та особливостей розвитку здібностей людини. Даних питань торкалися В. В. Богословський, Р. С. Немов, Є. І. Рогов, С. Л. Рубінштейн, В. Д. Шадріков, Д. Б. Ельконін, [7; 51; 52; 62; 64; 80; 85]. Психологічні особливості розвитку дітей дошкільного віку розглядаються в роботах Л. С. Виготського, Т. В. Дуткевич, О. В. Запорожця, О. Л. Кононко, Т. Д. Кричківської, Г. О. Люблінської, В. С. Мухіної [19; 20; 25; 28; 33; 36; 40; 47; 48]. Про вплив музичного мистецтва на психіку дитини дошкільного віку писали Л. С. Виготський, А. Л. Готсдінер, В. І. Петрушин, Г. М. Ципін [20; 22; 53; 57].

Різноманітні питання методики музичного виховання дітей дошкільного віку розглядаються в працях Н. А. Ветлугіної, І. Л. Держинської, Л. М. Комисарової, А. Г. Гогоберідзе та В. А. Дергунської, А. М. Зиміної, М. Кисельової та М. Макляк, С. І. Матвієнко, С. І. Науменко, О. П. Радиної, А. І. Катинене та М. Л. Палавандішвілі, [9 – 15; 21; 29; 32; 43; 44; 49; 58; 60]. Про шляхи і методи формування музичних здібностей дошкільників писали В. П. Анісімов, Л. В. Виноградов, М. А. Михайлова, Б. М. Теплов [1; 16; 46; 68; 69]. Ролі музично-ритмічних вправ в системі музичного виховання дошкільників присвячені праці С. Б. Барило, М. А. Бергер, Е. С. Вільчаковського, Н. Ф. Денисенка та Ю. М. Шевченка, Т. Тютюнникової, В. В. Удовіченко, Т. А. Сиротенко та Н. Ф. Кугуєнко, А. С. Шевчук [4; 5; 17; 71; 74; 78; 81; 82; 83].

Аналіз наукової літератури та практики музичного виховання дітей дошкільного віку дозволив виділити протиріччя між потенційними можливостями дітей у прояві музичних здібностей та недостатньої їх реалізації на практиці.

Об'єкт дослідження: музичні здібності дітей старшого дошкільного віку та її розвиток в освітньому процесі ЗДО.

Предмет дослідження: музично-ритмічна діяльність як засіб розвитку музичних здібностей старших дошкільників.

Мета дослідження: теоретичне та експериментальне вивчення, а також вивчення ефективності процесу розвитку музичних здібностей у дітей старшого дошкільного віку в ході музично-ритмічної діяльності.

Мета була конкретизована у завданнях:

1. Проаналізувати наукову та методичну літературу з проблеми розвитку музичних здібностей в дітей старшого дошкільного віку та використання музично-ритмічної діяльності у роботі з старшими дошкільниками.

2. Теоретично обґрунтувати доцільність використання музично-ритмічних рухів з метою розвитку музичних здібностей дітей старшого дошкільного віку.

3. Розробити програму організації освітнього процесу з дітьми старшого дошкільного віку на основі використання засобів музично-ритмічної діяльності.

2. Підібрати діагностичний інструментарій для вивчення рівня розвитку музичних здібностей та почуття ритму дітей старшого дошкільного віку.

3. Вивчити рівень сформованості почуття ритму та музичних здібностей за допомогою проведення діагностичних завдань.

5. Апробувати програму та оцінити ефективність музично-ритмічної діяльності як засобу розвитку музичних здібностей та почуття ритму дітей старшого дошкільного віку.

Методи дослідження:

- теоретичне опрацювання літератури з тематики дослідження;
- педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний та контрольний етапи)

Методологічну та теоретичну основу дослідження склали наукові та методичні праці з вікової психології, дошкільної педагогіки та мистецтвознавства, в яких розглядаються питання музичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Зокрема, важливими для нас стали підходи до проблеми розвитку здібностей, розроблені психологами та педагогами (Теплов Б.М., Виготський Л.С.), психолого-педагогічна теорія діяльності (Рубінштейн С.Л., Шадриков В.Д.), теорія діяльності (Рубінштейн С.Л., Шадриков В.Д.), теорія музичного навчання та виховання (Ветлугіна Н.А., Зиміна А.М., Орф.К., Радинова О.П.)

Теоретичне значення дослідження полягає у аналізі джерел із цієї проблеми, узагальненні наявних діагностичних методик визначення рівня розвитку музичних здібностей та почуття ритму й у теоретичному обґрунтуванні обраної проблеми.

Практична значимість дослідження полягає в тому, що розроблена програма розвитку музичних здібностей почуття ритму дітей старшого дошкільного віку в музично-ритмічній діяльності може бути рекомендована

для використання в роботі музичних керівників та вихователів ЗДО. Основні ідеї, висновки можуть використовуватися для підготовки лекційних курсів та практичних занять з методики музичного виховання дітей дошкільного віку у закладах вищої освіти, а також при написанні різного роду наукових робіт.

Експериментальна база: Заклад дошкільної освіти «Сонечко», с. Медведівці, Чортківського району, Тернопільської обл. У період із лютого по жовтень 2021 року. В експерименті брали участь 10 дітей старшого дошкільного віку; вихователі; музичний керівник: психолог.

Структура магістерського дослідження. Кваліфікаційна робота складається з 2 розділів, 8 підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків та списку використаної літератури (87 позицій). Загальний обсяг роботи складає 80 с.

ВИСНОВКИ

У процесі виконання кваліфікаційної (магістерської) роботи було досягнуто поставленої мети: проведено теоретичне та експериментальне вивчення процесу розвитку музичних здібностей та відчуття ритму у дітей старшого дошкільного віку в музично-ритмічній діяльності.

Вирішено такі завдання:

- Проаналізовано літературу щодо проблеми розвитку музичних здібностей та відчуття ритму у дітей дошкільного віку, а також використання музично-ритмічної діяльності у роботі з дітьми старшого дошкільного віку.
- Підібрано діагностичний інструментарій, спрямований на вивчення рівня розвитку музичних здібностей.
- На основі теоретичного аналізу наявних варіантів діагностики рівня розвитку музичних здібностей та відчуття ритму у дошкільників ми спробували розробити модифікований варіант діагностики рівня сформованості музичних здібностей та відчуття ритму для старших дошкільників з використанням музики та руху, складену на основі авторських робіт А.І. Буреніної та О.М. Зиміної.
- Педагогічний експеримент проводився на базі закладу дошкільної освіти «Сонечко», с. Медведівці, Чортківського району, Тернопільської обл.
- Було виділено особливості сформованості музичних здібностей та відчуття ритму у ході проведення діагностичних завдань.
- На основі результатів констатувального експерименту нами було складено програму, проведено особливий відбір музично-рухливих ігор, ритмічних рухів, танцювальних рухів, у якій передбачається варіативність залежно від індивідуальних особливостей дітей. Сама програма включає пояснювальну записку, мету, завдання, розділи, форми роботи. Програма може бути рекомендована для реалізації

музичним керівником, спільно з вихователем та психологом у закладах дошкільної освіти.

- У дослідницькій роботі шляхом апробації нам вдалося виявити позитивні результати у розвитку відчуття ритму дітей старшого дошкільного віку, а саме при передачі музичного ритму в рухах, на музичних інструментах, відтворенні ритмічних малюнків пісень, музичних творів, розумінні вербальних інструкцій та виконанні дій на основі вербальної інструкції. Використання музики разом із рухами сприяє розвитку координації рухів, звички рухатися вільніше і природніше.

Розроблена та апробована нами програма дала позитивні зрушення у музично-ритмічній діяльності, у передачі рухів відповідно до ритму музики, відображення ритму музичних творів, як знайомих, так і незнайомих, розумінні вербальних інструкцій та виконанні дій на основі вербальної інструкції.

Доведено, що відчуття ритму є основною здатністю в структурі музикальності; музично-ритмічна діяльність є основним засобом розвитку відчуття ритму; відбір особливих форм, продуктивних методів та прийомів музично-ритмічної діяльності, сприяв ефективному розвитку відчуття ритму та музичних здібностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Анисимов В. П. Диагностика музыкальных способностей детей. Москва : Владос, 2004. 130 с.
2. Асафьев Б. В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании. Москва; Ленинград : Музыка, 1965. 151 с.
3. Базовий компонент дошкільної освіти / наук. кер. : А. М. Богущ ; авт. кол. : А. М. Богущ, Г. В. Беленька, О. Л. Богініч та ін. // Спецвипуск журналу «Вихователь-методист дошкільного закладу». 2012. 61 с.
4. Барило С. Б. Вплив музично-ритмічних рухів на загальний розвиток дітей дошкільного віку. URL : <https://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/60-dvadtsyat-dev-yata-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya/748-vpliv-muzichno-ritmichnikh-rukhev-na-zagalnij-rozvitok-ditej-doshkilnogo-viku>
5. Бергер Н. А. Методические рекомендации по ритмическому воспитанию. Ленинград : Изд. ЛГК, 1990. 103 с.
6. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / за аг. ред. О. В. Низковської. Київ : Освіта. 256 с.
7. Богословский В. В. Общая психология. Москва : Просвещение, 1978. 351 с.
8. Буренина А. И. Ритмическая мозаика 2-е изд., испр. и доп. Санкт Петербург : ЛОИРО, 2000. 220 с.
9. Ветлугина Н. А., Держинская И. Л., Комисарова Л. Н. Методика музыкального воспитания в детском саду: Учеб. для учащихся пед. уч-щ по спец. “Дошкольное воспитание”; / Под ред. Ветлугиной Н. А. 3-е изд., испр. и доп. Москва : Просвещение, 1995. 270 с.
10. Ветлугина Н. А., Держинская И. Л. Взаимосвязь обучения и развития музыкального творчества . Художественное творчество в детском саду. Москва : Просвещение, 1974. 183 с.
11. Ветлугина Н. А. Музыкальное воспитание в детском саду. Москва :

- Просвещение, 1981. 240 с.
12. Ветлугина Н. А. Развитие музыкальных способностей дошкольников в процессе музыкальных игр. Москва : Просвещение, 2001. 270 с.
 13. Ветлугина Н. А., Кенеман А. В. Теория и методика музыкального воспитания в детском саду: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. «Дошкол. Педагогика и психология». Москва : Прсвещение, 1983. 255 с.
 14. Ветлугіна Н. А. Система естетичного виховання в дитячому садку. Київ : Рад. школа, 1977. 176 с.
 15. Ветлугіна Н. О. Музичний розвиток дитини. Київ : Муз. Україна, 1978. 255 с.
 16. Виноградов Л. В. Развитие музыкальных способностей у дошкольников. Санкт-Петербург : Речь, Образовательные проекты; Москва: Сфера, 2009. 160 с.
 17. Вільчаковський Е. С., Денисенко Н. Ф., Шевченко Ю. М. Інтеграція рухів і музики у фізичному розвитку дітей старшого дошкільного віку: Навчально-методичний посібник. Тернопіль : Мандрівець, 2011. 128 с.
 18. Воспитание и обучение в детском саду / Под ред. А. В. Запорожца, Т. А. Марковой. Москва : Просвещение, 1976. 230 с.
 19. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте: Психологический очерк. 3-е изд. Москва : Просвещение, 1991. 94 с.
 20. Выготский Л. С. Психология искусства. Москва : Педагогика, 1987. 344 с.
 21. Гогоберидзе А. Г, Дергунская В.А. Теория и методика музыкального воспитания детей дошкольного возраста. Москва : Просвещение, 2005. 250 с.
 22. Готсдинер А. Л. Музыкальная психология. Москва : Просвещение, 1993. 194 с.
 23. Дитина в дошкільні роки: Освітня програма / Наук. кер. проф. Крутій К. Л. Київ : Освіта, 2010. 34 с.

24. Дитина: освітня програма для дітей від 2 до 7 років / науковий керівник проекту: В.О. Огнев'юк, ректор Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор філософських наук, професор, академік НАПН України. Київ : Світ, 2016. 304 с.
25. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
26. Євдокимов В. І. Підвищення ефективності навчання засобами наочності: Учеб. посібник. Харків: ХДПІ, 1989. 72 с.
27. Завалко К. Фір С. Основи Орф-педагогіки: навчально-методичний посібник. Під заг. редакцією К. В. Завалко. Чернігів: ПАТ «ПВК» Десна», 2018. 162 с.
28. Запорожець О. В. Психологія: Підручник для дошкільних педагогічних училищ. URL : <http://elib.npu.edu.ua/info/vhAdbE12Bj5hnr>
29. Зими́на А. Н. Основы музыкального воспитания и развития детей младшего возраста : Учеб. для студ. высш. учеб. заведений. Москва : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. 304 с.
30. Калуська Л. В. Комплексна програма розвитку, навчання і виховання дітей дошкільного віку «Соняшник». Тернопіль : Мандрівець, 2014. 144 с.
31. Каплунова И.М, Новоскольцева И.А. Этот удивительный ритм. Санкт-Петербург : Издательство: Композитор, 2005. 76 с.
32. Кисельова М., Макляк М. Музичне виховання в дитячому садку. Київ : Музична Україна, 1968. 162 с.
33. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві). Київ : Освіта, 1998. 225 с.
34. Костюк Г. С. Музичне мистецтво і формування нової людини / Упоряд. . А. Г. Костюк; Редкол.: А. Г. Костюк (гол. ред.) та ін. Київ : Муз. Україна, 1982. 238 с.
35. Костюк О. Г. Сприймання музики і художня культура слухача. Київ, 1965. 122 с.

36. Кричковська Т. Д. Психологія дошкільного віку. Навч.-метод. посібник. Ніжин : Редакційно-видавничий відділ НДПУ, 2001. 61 с.
37. Кульчицька О. Педагогічні технології у розвитку музичного сприйняття дітей дошкільного віку // Рідна школа. 2004. №2. С. 19-21.
38. Куценко Л. Ефект Моцарта, або звуковий вітамін С. // Дефектологія. 2002. № 1. С. 9-12.
39. Лозова В. І., Троцько А. В. Теоретичні основи виховання і навчання: Навчальний посібник / ХДПУ ім Г. С. Сковороди. 2-е вид. виправл. Харків : "ОВС", 2002. 400 с.
40. Люблінська Г. О. Дитяча психологія. Київ : Вища школа, 1974. 279 с.
41. Мисашюва И. Чувство ритма? Это очень просто // Дошкольное воспитание. 1995. № 3. С. 17-18.
42. Маклаков А. Г. Общая психология. Санкт-Петербург : Питер, 2011. 583 с.
43. Матвієнко С. І. Музично-ритмічна діяльність як засіб розвитку творчості у старших дошкільників. URL : <http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/1198/1/.pdf>
44. Матвієнко С. І. Теорія та методика музичного виховання дітей дошкільного віку : навч. посіб. Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 298 с.
45. Метлов Н. А. Музыка – детям : Пособие для воспитателя и муз. руководителя дет. сада. Москва : Просвещение, 1985. 144 с.
46. Михайлова М. А. Развитие музыкальных способностей детей. Ярославль : Изд. «Академия развития». 2004. 240 с.
47. Мухина В. С. Детская психология. Москва : Просвещение, 1985. 271 с.
48. Мухина В. С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество: Учеб. для студ. вузов. 7-е изд., стереотип. Москва : Изд. центр "Академия", 2002. 456 с.
49. Науменко С. І. Музично-естетичне виховання дошкільників. Київ : „Магістр-S”, 1996. 96 с.

50. Науменко Т. І. Музичне виховання дошкільників засобами українського фольклору : Конспект лекцій з педагогіки. Київ : АПН України, Інститут педагогіки, 1995. 64 с
51. Немов Р.С. Психология. Москва : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. Кн. 1: Общие основы психологии. 688 с.
52. Общая психология : курс лекций для первой ступени педагогического образования / сост. Е. И. Рогов. Москва : ВЛАДОС, 2006. 448 с.
53. Петрушин В. И Музыкальная психология. Москва : Gaudeamus, 2008. 400 с.
54. Полянський Ю., Науменко Т. Музичне джерельце: Розробка неординарних музичних занять, направлених на розвиток обдарованості дітей старшого дошкільного віку. Київ, 1993. 77 с.
55. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : «Академвидав», 2004. 456 с.
56. Психологические основы развития ребенка и обучения / А. Н. Леонтьев ; под ред. Д. А. Леонтьева, А. А. Леонтьева. Москва : Смысл, 2009. 422 с.
57. Психология музыкальной деятельности. Теория и практика: учебное пособие / под ред. Г. М. Цыпина. Москва : Академия, 2003. 368 с.
58. Радынова О. П. Дошкольный возраст: задачи музыкального воспитания // Дошкольное воспитание. 1994. № 2. С. 24-30.
59. Радынова О. П. Слушаем музыку. Москва : Просвещение, 1990. 158 с.
60. Радынова О. П., Катинене А. И., Палавандишвили М. Л. Музыкальное воспитание дошкольников: Учебник. Москва : Академия, 2000. 236 с.
61. Ритмическая пластика для дошкольников/ учебно-методическое пособие по программе А. И. Бурениной Ритмическая мозаика. Санкт-Петербург : Камертон, 1994. 126 с.
62. Рогов Е. И. Общая психология : курс лекций для первой ступени пед. образования. Москва : Владос, 1995. 448 с.

63. Роот З. Я Музыкально-дидактические игры для детей дошкольного возраста: Пособие для музыкальных руководителей. Москва : Айрис-Пресс, 2005. 64 с.
64. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии: Учеб. пособие. Санкт-Петербург : Изд. «Питер», 2010. 720 с.
65. Рудницька О. П. Педагогіка : загальна та мистецька : Навч. посібник. Київ : Лелека, 2002. 270 с.
66. Світ дитинства: комплексна освітня програма для дошкільних навчальних закладів / упоряд.: О. М. Байєр, Л. В. Батліна, А. М. Богуш та ін.; наук. керівник акад.. А. М. Богуш; за аг. ред. Л. В. Батліної. Тернопіль : Мандрівець, 2015. 200 с.
67. Тарасова К. В. Онтогенез музыкальных способностей. Москва : Педагогика, 1988. 173 с.
68. Теплов Б. М. Основные музыкальные способности // Музыка в школе . 2004. №5. С. 8-19.
69. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей. Москва-Ленинград : АПН РСФСР, 1947. 336 с.
70. Трубникова М. Учим детей играть по слуху // Дошкольное воспитание. 1993. №9. С. 83-88.
71. Тютюнникова Т. Движение и музыка // Дошкольное воспитание. 1999. №6. С.109-112.
72. Тютюнникова Т. Музыкальные инструменты К. Орфа // Дошкольное воспитание. 1998. №2. С141-150.
73. Тютюнникова Т. Природные и самодельные инструменты в музыкально-педагогической концепции К. Орфа // Дошкольное воспитание. 1999. №7. С. 101-109.
74. Тютюнникова Т. Речь. Музыка. Движение. Творчество // Дошкольное воспитание. 2000. №1. С. 115-119.
75. Тютюнникова Т. Тематические музыкальные занятия по К. Орфу «Дождинкины» // Дошкольное воспитание. 1997. №10. С. 87-101.

76. Тютюнникова Т. Что такое «Шульверк» К.Орфа? // Дошкольное воспитание. 1998. №4. С. 129-143.
77. Тютюнникова Т. Элементарное музицирование с дошкольниками // Дошкольное воспитание. 2000. №9. С. 101-112.
78. Удовіченко В. В. Сиротенко Т. А., Кугуєнко Н. Ф. Хореографія в дошкільному навчальному закладі. Парціальна програма. Харків : Видво «Ранок», 2014. 80 с.
79. Чепіга М., Чепіга С. Стимуляція здоров'я та інтелекту. Київ : Знання, 2006. 347 с.
80. Шадриков В. Д. Психология деятельности и способности человека: Учебное пособие, 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Издательская корпорация «Логос», 1996. 320 с.
81. Шевчук А. С. Дитяча хореографія : навч.-метод. посібник. 3-тє вид., зі змін. та доповн. Тернопіль : Мандрівець, 2016. 288 с.
82. Шевчук А. С. Дитяча хореографія : програма та навч.-метод забезпечення хореогр. діяльності дітей від 3 до 7 років : навч.-метод. посібн. : 2-ге видання, без змін. Київ : Шк. світ, 2011. 128 с.
83. Шевчук А. Сучасні підходи до організації музичної діяльності дітей. Методичні рекомендації // Дошкільне виховання. 2000. №2. С. 6-7.
84. Шоломович С., Рудченко І., Зінич Р. Методика музичного виховання в дитячому садку. Київ : Муз. Україна, 1985. 142 с.
85. Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды. Москва : Педагогика, 1989. 560 с.
86. Эльконин Д. Б. Психология игры : монография. Издание 2-е. Москва : Владос, 2001. 360 с.
87. Якимчук С. Методика музичного виховання. Рівне : РДГІМ, 2003. 160 с.